

Ε. ΑΜΠΑΖΟΓΛΟΥ - ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀθῆναι

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΠΡΩΤΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΩΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΗΓΑΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ

Ἐξ ὅλων τῶν Φαναριωτῶν, τῶν καταλαβόντων τὴν θέσιν ἡγεμόνος εἰς τὰς παραδουναβίους ἡγεμονίας, ἀναμφισβητήτως τὴν σπουδαιοτέραν θέσιν κατέχει ὁ Ἑλλήν Νικόλαος Μαυροκορδάτος (1680 - 1730), υἱὸς τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς Σουλτάνας Χρυσοσκουλαίου. Ὁ Νικόλαος ἐγεννήθη εἰς τὴν συνοικίαν Φανάριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἦτο δηλαδὴ γνήσιον τέκνον τῆς μεγάλης φαναριωτικῆς οἰκογενείας, ἥ ὁποία ἐξέθρεψε πολλοὺς σπουδαίους ἄνδρας, ποικιλοτρόπως βοηθήσαντας τὸ ἔθνος κατὰ τὰ σκοτεινὰ ἔτη τῆς δουλείας.

Προερχόμενος ἀπὸ μίαν οἰκογένειαν, τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον τῶν ἀνθρώπων τῆς ὁποίας ἦτο ἐξαιρετικὰ ὑψηλόν, ἔδειξεν πολὺ ἐνωρὶς ἰδιαιτέραν ἐπίδοσιν εἰς τὰ γράμματα. Τὸ 1697, εἰς ἡλικίαν μόλις 17 ἐτῶν, συνέγραψεν τὸ πρῶτον ἔργον του μὲ τὸν τίτλον *Διάλογος περὶ ζωῆς καὶ θανάτου*, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὰς πρώτας φιλολογικὰς του ἐκδηλώσεις.

Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς αἰχμαλωσίας του, ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου 1716 ἕως τοῦ Ἰανουαρίου 1719, ἔγραψε τὰ κυριώτερα ἔργα του : *Φιλοθέου Πάρεργα*¹, τὸ βασικὸν ἔργον του *Περὶ καθηκόντων*², *Ψόγος Νικοτιανῆς*³, *Ἐπιστολὴ πρὸς Μητροφάνην Γρηγοράν τὸν Διάκονον*⁴, *Περὶ γραμμάτων σπουδῆς καὶ βιβλίων ἀναγνώσεως*⁵.

Ἡ προσπάθεια ἀνιχνεύσεως τῶν πηγῶν του καθιστᾷ σαφῶς αἰσθητὴν τὴν ἀγάπην του διὰ τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς, τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰς πατερικὰς πηγὰς, ὡς καὶ τὴν ἐνημέρωσιν του εἰς τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς συγγραφεῖς τῆς Δύσεως καὶ τὰ προβλήματα καὶ θέματα τῆς ἐποχῆς του. Ταυτοχρόνως μᾶς δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ κρίνωμεν καὶ τὰς ἐπιδράσεις, αἱ ὁποῖαι

1. Α' ἐκδ. Βιέννη 1805. Ἐξεδόθη ὑπὸ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ.

2. Λειψία 1719.

3. Ἐκδοσις posthume τὸ 1876 εἰς τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Ἀγ. Γεωργίου εἰς Βενετίαν, ὑπὸ Σοφοκλέους Κ. τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, μὲ πρόλογον τοῦ Ι. Βελούδου.

4. Ὁμοίως ὡς τὸ ἔργον *Ψόγος Νικοτιανῆς*.

5. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου Ἀθανασιάδου εἰς τὰ Προλεγόμενα (σ. νε') τῆς *Ἑρμηνείας εἰς τοὺς ἀναβαθμοὺς τῆς Ὀκτωήχου* τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ Ξανθοπούλου, Ἱεροσόλυμα 1862.

συνέτειναν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς πνευματικῆς του ἰδιοσυγκρασίας καὶ τῆς πολιτικῆς του συγκροτήσεως.

Εἶναι φανερόν ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὰς γενικωτέρας πολιτικὰς καὶ ἱστορικὰς συνθήκας, αἱ ὁποῖαι προεκάλεσαν τὴν ἀνάμιξιν τοῦ Νικολάου εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἡ οἰκογενειακὴ παράδοσις καί, κυρίως, ἡ προσωπικὴ του διάθεσις ἦσαν αἱ κυριώτεραι αἰτίαι ἀναμίξεώς του εἰς τὴν πολιτικὴν. Ἡ μελέτη καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ πολιτικὴ ἦτο ἔργον ζωῆς διὰ τὴν οἰκογένειάν του καὶ τὸν ἴδιον, τὸν ὀδηγοῦν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ πολιτικὴ εἶναι τὸ μόνον μέσον διὰ τὴν ἐφαρμογὴν καὶ πραγματοποιήσιν τῶν ἰδεῶν του⁶. Ὅτι κυρίως ἐπέδρασεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς πολιτικῆς καὶ τῶν ἰδεῶν του, ἦτο ὁ Πλάτων καὶ εἰδικώτερον τὰ ἔργα του *Φαῖδων*, *Πολιτεία*, *Νόμοι*⁷. Τὸ γεγονός εἶναι ἀξιοσημεῖωτον διὰ τὴν ἐποχὴν, διότι καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας ὁ Πλάτων καὶ τὸ ἔργον του ἀπουσιάζουν σχεδὸν ὑπὸ τὴν ἐλληνικὴν παιδείαν, ἐνῶ τὸ ἐνδιαφέρον ἔχει κυριολεκτικὰ στραφῆ πρὸς τὸν ἀριστοτελισμόν, μάλιστα δὲ τὸν νεο-αριστοτελισμόν, ὁ ὁποῖος εἰσῆχθη εἰς τὸν ἐλλαδικὸν χῶρον διὰ τοῦ Θεοφίλου Κορυδαλέως, μαθητοῦ τοῦ C. Cremonini εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πάδοβας⁸. Καὶ τοῦτο εἶναι σπουδαῖον, διότι ὁ πλατωνισμὸς ἐθεωρεῖτο ἀντίπαλος τοῦ ἀριστοτελισμοῦ εἰς τὴν προσπάθειαν πολιτικῆς ἀφυπνίσεως τῶν Ἑλλήνων.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ἐπιδράσεις τοῦ Πλάτωνος, αἱ ὁποῖαι ἀνιχνεύονται εἰς τὰ ἔργα του, ἔχομεν συχνὰ καὶ τὴν ἰδίαν προσωπικὴν διαβεβαίωσιν αὐτοῦ, ἀποδεικτικὴν τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῆς ἐκτιμῆσεως τὴν ὁποίαν ἔτρεφεν πρὸς τὸν φιλόσοφον. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸ ἔργον τοῦ *Φιλοθέου Πάρεργα*, τὸ ὁποῖον ἐγράφη περὶ τὸ 1719, ἀλλὰ ἔμεινεν ἀνέκδοτον ἕως τὸ 1805, ἐκφράζεται διὰ τῶν λόγων ἑνὸς ἐκ τῶν διαλεγομένων, τοῦ «Γραικοῦ», ὁ ὁποῖος συμβολίζει τὸν ἴδιον τὸν Νικόλαον, λέγων ὅτι: ἐκ δὲ τῶν θύραθεν τὰ Πλάτωνος ὥς τὰ πολλὰ μετὰ χειρὸς ἔχω καὶ ἀναγιγνώσκω μὲν καὶ τὸν *Φαῖδωνα*... (σελ. 52). Καὶ εἰς ἕτερον σημεῖον: Ἀναγιγνώσκω δὲ μεθ' ὅ,τι πλείστης ἡδονῆς τὰ περὶ πολιτείας καὶ νόμων τοῦ Πλάτωνος, διὰ τε τὴν ἐμμέλειαν καὶ ἡδύτητα τῆς ἀπαγγελίας, καὶ διὰ τῶν μετὰ πολλῆς ἐμβριθείας δι' ὅλου τοῦ ὕφους τῶν λόγων ἐπανθοῦσαν φρόνησιν, θαυμάζων καὶ τὴν πρὸς Ὅμηρον ἐπιδέξιον τοῦ φιλοσόφου μίμησιν... (σελ. 54).

Ἡ ἐμπεριστατωμένη μελέτη καὶ γνῶσις ἦν εἶχεν ὁ Νικόλαος διὰ τὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνος ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν νὰ συγκρίνη τοὺς νόμους τοῦ Πλά-

6. Α. Ἀγγέλου, *Πλάτωνος Τύχαι*, Ἀθήνα 1962, 76.

7. Αὐτόθι, 63-81.

8. Cl. Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l'oeuvre de Théophile Carydalée*, Thessalonique, 1967², 191 ἐπ.

τωνος μὲ νόμους τῆς ἐποχῆς του: παρατηρῶ δὲ καὶ ἐνίοις τῶν νόμων, οἳ γε μεταξύ τινων δεισιδαιμονίας καὶ ἀνοσιότητος μεστῶν διαλάμπουσι, καὶ τέρπομαι ἀναθεωρῶν ὥς μέχρι τοῦ νῦν αἰῶνος ἔναι βασιλεῖαι καὶ πολιτεῖαι χρῶνται πολλοὺς τῶν παρὰ Πλάτωνι νόμων (σελ. 54).

Εἰς τὸ ἔργον του *Περὶ γραμμάτων σπουδῆς καὶ βιβλίων ἀναγνώσεως* ἀναφέρεται ἐκ νέου εἰς ἐγκωμιαστικὸν τόνον εἰς τὸν Πλάτωνα, λέγων: ὅς τοίνυν φιλοσοφίαν ἐμνήθη πάντοτε Πλάτωνα μετὰ χειρᾶς ἐχέτω (σελ. ξα')

Εἰς τὸ θεωρούμενον ὡς πρῶτον ἔργον του, τὸ ὁποῖον ἐγράφη περὶ τὸ 1697⁹, ὅτε δηλ. ὁ Νικόλαος ἦτο εἰς ἡλικίαν δεκαεπτὰ ἐτῶν, εἰς τὸ *Διάλογος περὶ ζωῆς καὶ θανάτου*¹⁰, φαίνεται πάλιν ἡ προτίμησις του εἰς τὸν Πλάτωνα. Ὁ διάλογος εἶναι ἓνα σύντομον εἰς ἑκτασιν ἔργον, ὅπου ὁ Νικόλαος, μὲ πρόσωπα τοὺς «φιλοκόσμους» καὶ «φιλοῦλους» ἀνθρώπους, τοὺς δικαστάς, ψυχὰς σοφῶν ἀνδρῶν, καὶ τὸν θάνατον, ὁδηγεῖται εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ θάνατος εἶναι ἀπαραίτητον στοιχεῖον διὰ τὴν ζωὴν, διότι τῇ τοῦ θανάτου μνείᾳ καὶ παρουσίᾳ ὁ παρὼν ἐνηδύνεται βίος, καθάπερ ἄλατι καὶ καρυκεῖα νοστιμωτάτη¹¹. Τὸ θεωρητικὸν μέρος εἶναι διασκευαί, συμπληρώματα ἢ αὐτούσαι μεταγραφαί, εἰλημμέναι ἐκ τοῦ πλατωνικοῦ σοφιστοῦ Μαξίμου τοῦ Τυρίου καὶ ἰδιαιτέρως ἐκ τοῦ ψευδοπλατωνικοῦ διαλόγου Ἀξίохος¹².

Εἰς τὸ ἔργον του *Ἐπιστολαί τινες κατὰ μίμησιν τῶν τοῦ Φαλάριδος*¹³

9. Ὁ διάλογος τελειώνει μὲ ἓνα ψήφισμα, μὲ χρονολογίαν «Ποσειδεῶνος ἐνάτη ἱσταμένου α χ η ζ».

10. Τὸ ἔργον ἔμεινεν ἀνέκδοτον. Παραδίδονται τὰ ἐξῆς χειρόγραφα: α) χειρόγραφον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Σοφ. Κ. Οἰκονόμος εἰς τὸ *Νικολάου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου Ψόγος Νικοτιανῆς*, Βενετία 1876, 12, β) χειρόγραφον τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Καيسάριος Δαπόντες εἰς τὸν *Ἱστορικὸν κατάλογον* (ἐκδ. C. Erbiceanu, *Croniciarii Greci*, Βουκουρέστι 1890, σ. 182), γ) χειρόγραφον τῆς Μονῆς Παντελεήμονος εἰς τὸ Ἀγ. Ὅρος (Σπ. Λάμπρος, *Κατάλογος...* ἀρ. 60496), δ) χειρόγραφον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος (Ι. Σακελλίων, *Κατάλογος...*, Ἀθῆναι 1892, ἀρ. 1335), ε) χειρόγραφον τῆς Βιβλιοθήκης Βυτίνης (Β. Χαραλαμπόπουλος, *Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων τῆς σχολῆς Βυτίνης*, εἰς ΔΙΕΕ, 14 (1960) σελ. 396) καὶ στ) χειρόγραφον τοῦ Μουσείου Μπενάκη (Συλλογὴ Δ. Κυριαζῆ, Ἀρχεῖον Μαυροκορδάτου, ἀρ. 11). Θεωρεῖται καλύτερον τὸ χειρόγραφον τοῦ Μουσείου Μπενάκη, τὸ ὁποῖον πιθανῶς νὰ εἶναι αὐτόγραφον. Πρβλ. Ἀγγέλου, *Πλάτωνος Τύχαι* σ. 126. Τὸ ἔργον ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Ἐφημερίδα τῶν Φιλομαθῶν» ἀρ. 464.

11. Χειρόγραφον Μουσείου Μπενάκη, εἰς τὸ ψήφισμα.

12. Ἀγγέλου, ἔ.α., σ. 68.

13. Αἱ Ἐπιστολαί τοῦ Φαλάριδος ἐγνώρισαν μεγάλην διάδοσιν καὶ ἐπιτυχίαν μεταξὺ τῶν ἀναγνωστῶν, ἰδιαιτέρως μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν, κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰ.: L.O. Th. Tudeer, *The Epistle of Phalaris - Preliminary Investigations of the Manuscripts*, «Annales Academiae Scientiarum Fennicae» Helsinki, Σειρ. Β', Τόμ. XXVI (1932), σ. 73. Ὁ Νικόλαος φαίνεται ὅτι ἔτρεφεν ἰδιαιτέραν ἐκτίμησιν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, διότι ἔγρα-

ἀνιχνεύεται διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν ἡ παρουσία τοῦ Πλάτωνος, καὶ ἰδιαιτέρως τῶν *Νόμων*. Τὸ πρωτότυπον ἔργον, αἱ *Ἐπιστολαὶ Φαλάριδος*, φαίνεται ὅτι ἐξετιμᾶτο τόσον ὑπὸ τοῦ Νικολάου, ὥστε ἀναφέρεται ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἕτερον ἔργον του¹⁴ ὡς ὑπόδειγμα τοῦ εἴδους, μετὰ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰσοκράτους, τοῦ Ἰουλιανοῦ, τοῦ Λιβανίου καὶ τοῦ Βασιλείου.

Ἐνδεικτικῶς δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ἐξῆς:

Εἰς τὴν πρώτην πλασματικὴν ἐπιστολὴν, τὴν ὁποίαν ἀπευθύνει ὁ Φάλαρις πρὸς τὸν Ἀλκίβοον, συναντῶμεν:

Μαυροκορδάτος, *Ἐπιστολαὶ τινες κατὰ μίμησιν τῶν τοῦ Φαλάριδος*, 96 β:

Σωφροσύνης γὰρ καὶ ὕβρεως ἐπίσκοπός ἐστι βασιλέως ψυχὴ, κολάζειν ὀφείλουσα τὸν δεόμενον κολάσεως.

Ἡ γὰρ διὰ θανάτου δίκη ἐλάχιστον τῶν κακῶν, ὀνήσει δὲ καὶ τοὺς ἄλλους τὸ παράδειγμα.

Πλάτων *Νόμων* H 849 a:

σωφροσύνης τε καὶ ὕβρεως ἐπισκόπους ὄντας κολάζειν τὸν δεόμενον κολάσεως.

δίκη δὲ τούτῳ θάνατος, ἐλάχιστον τῶν κακῶν, τοὺς δὲ ἄλλους παράδειγμα ὀνήσει γενόμενος.

Εἰς τὴν πέμπτην πλασματικὴν ἐπιστολὴν, τὴν ὁποίαν ἀπευθύνει ὁ Φάλαρις πρὸς τοὺς Λεοντίνους, δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν:

Μαυροκορδάτος, *Ἐπιστολαὶ τινες*, 98 α: *Τοιούτῳ γὰρ οὐ τι ἄμεινον μὴ περιεῖναι, γενέσθαι δὲ θανόντα παράδειγμα τοῖς ἄλλοις τοῦ μὴ ἀδικεῖν, μήτε φύσιν, νόμους, μηθ' ὃν αἰδοῦνται οἱ νόμοι.*

Αὐτόθι 862 e:

ὃν δ' ἂν ἀνιάτως εἰς ταῦτα ἔχοντα αἰσθηται νομοθέτης, δίκην τούτοις καὶ νόμον θήσκει τίνα; γινώσκων πὺς τοῖς τοιούτοις πᾶσιν ὥς οὔτε αὐτοῖς ἔτι ζῆν ἄμεινον.

Διπλὴν δὲ εἶγε εὐφρονεῖτε εὐεργεσίαν λογιεῖσθε ταυτηνὴ τὴν ἐμὴν ἀξίωσιν, τοῦτο μὲν ἀνδρῶν κακῶν ἔρημον τὴν πόλιν ὑμῖν ποιοῦσαν, τοῦτο δὲ σμικρῷ φαρμάκῳ τὰ εἰς ἡμᾶς ἰωμένην ἀδικήματα.

Αὐτόθι 863 a:

τούς τε ἄλλους ἂν διπλῇ ὠφελοῖεν ἀπαλλαγτόμενοι τοῦ βίου, παράδειγμα μὲν τοῦ μὴ ἀδικεῖν τοῖς ἄλλοις γενόμενοι, ποιούντες δὲ ἀνδρῶν κακῶν ἔρημον τὴν πόλιν, οὕτῳ δὲ τῶν τοιούτων πέρι νομοθέτη κολαστὴν τῶν ἁμαρτημάτων θάνατον ἀνάγκη νέμειν, ἄλλως δὲ οὐδαμῶς.

Πολιτικῇ δὲ καὶ ἀληθεῖ τέχνῃ οὐ τὸ ἴδιον, ἀλλὰ τὸ κοινὸν ἀνάγκη μέλειν.

Αὐτόθι 875 a:

Γινῶναι μὲν γὰρ πρῶτον χαλεπὸν ὅτι πολιτικῇ καὶ ἀληθεῖ τέχνῃ οὐ τὸ ἴδιον ἀλλὰ τὸ κοινὸν ἀνάγκη μέλειν.

ψεν καὶ ὁ ἴδιος παρόμοιον ἔργον μὲ τὸν ἀνωτέρω τίτλον. Βλ. C. Litza, *Catalogul manuscriselor grecesti*, Bucarest. Carol göbl, 1409μ σ. 446, ἀρ. χφ. 704. Τὸ ἔργον θεωρεῖται ὡς μία εἰσέτι ἐνδειξις τοῦ πλατωνισμοῦ τοῦ Ν. Μαυροκορδάτου, ὡς καὶ μία προσπάθεια ἀπολογίας τοῦ ἀπολυταρχικοῦ τρόπου διακυβερνήσεως τοῦ ἡγεμόνος: Jacques Bouchard, *Les lettres fictives à la manière de Phalaris de N. Maurocordato*, «Revue des Études Sud-Est Européennes», XIII, 2, s. 197-207, Bucarest 1975.

14. *Περὶ γραμμάτων σπουδῆς καὶ βιβλίων ἀναγνώσεως*, σ. ξα'.

Εἶναι προφανὴς ἡ πλατωνικὴ ἐπίδρασις. Τὸ γεγονὸς ἐπίσης ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἐμιμήθη τὸ ἔργον τοῦ Φαλάριδος, ἐνὸς τυράννου, εἶναι χαρακτηριστικόν.

Εἰς τὸν Πλάτωνα, ἡ διάκρισις μεταξὺ μονάρχου καὶ τυράννου ἔγκειται εἰς τὴν σκοπιμότητα δράσεως τοῦ καθενός. Ὁ τύραννος ἀσκεῖ μίαν ἀπόλυτον, ἀλλ' αὐθαίρετον, ἐξουσίαν, μόνον πρὸς τὸ συμφέρον του καὶ εἰς βάρος τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Ὁ Νικόλαος χρησιμοποιεῖ ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τοὺς *Νόμους* διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἄποψίν του (H 875 a).

Ὁ Πλάτων ἰσχυρίζετο ὅτι ἡ ἐξουσία ὤφειλε νὰ εἶναι εἰς χεῖρας ἐνὸς πρίγκηπος φιλοσόφου, ὃχι κληρονομικῶ δικαίῳ, ἀλλὰ λόγῳ τῆς ἱκανότητος τοῦ ἀτόμου, τῶν πνευματικῶν ἢ ἠθικῶν προσόντων του. Ὁ Φάλαρις, ὡς ἀναφέρει ἡ ἱστορία, ἂν καὶ ξένος, καὶ μάλιστα ἐξόριστος, κατώρθωσε χάρις εἰς τὴν προσωπικὴν του ἀρετὴν νὰ γίνῃ τύραννος τοῦ Ἀκράγαντος τῆς Σικελίας.

Ἡ κατάστασις τοῦ Νικολάου ἦτο ἀνάλογος. Ἐνας Ἕλληνα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ὁποίου οἱ πρόγονοι δὲν ἦσαν παρὰ πλούσιοι ἔμποροι, καταλαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ ἡγεμόνος εἰς τὴν Βλαχίαν ἢ Μολδαβίαν, εἰς βάρος τῆς μολδοβλαχικῆς ἀριστοκρατίας. Εἶναι προφανὲς ὅτι τοῦτο ὤφειλετο εἰς τὰ προσωπικὰ προτερήματα καὶ τὴν πολιτικὴν ἱκανότητα τοῦ συγγραφέως. Δὲν ἐνδιαφέρει τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπλήρωσεν ἀδρῶς τοὺς Τούρκους διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνάρρησίν του εἰς τὸν θρόνον. Ὁ Πλάτων λέγει (*Πολιτικός* 293 a ἐπ.), ὅτι ὀλίγον ἐνδιαφέρει ἡ καταγωγὴ τῆς ἐξουσίας· ἡ πολιτικὴ ἱκανότης δικαιώνει τὸν κατέχοντα ταύτην. Ὁ Νικόλαος ἀπετέλει ἓν χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τῆς ἀπόψεως ταύτης.

Καὶ εἰς τὸ βασικὸν ἐπίσης ἔργον τοῦ *Βίβλος περὶ καθηκόντων* εἶναι σαφὴς ἡ παρουσία καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Πλάτωνος. Ἐνδεικτικῶς μόνον ἀναφέρομεν ἀποσπάσματά τινα. Εἰς τὴν περὶ ἀρετῆς π.χ. ἄποψιν τοῦ Μαυροκορδάτου δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν τὴν συγγένειαν:

Μαυροκορδάτος, *Περὶ καθηκόντων* σ. 1:

Ἐνῆκεν ὁ θεὸς τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει τὰ σπέρματα τῆς ἀρετῆς.

Περὶ καθηκόντων σ. 1:

Διὸ ὁ ἐν ἡμῖν λόγος (ᾧ τῶν ἄλλων ζώων διενηνόχαμεν) ὑπαγορεύει τὰ δέοντα, συνάδει τε καὶ τὰ τοῦ ἐγγράφου νόμου τοῖς ἐγκεκολλημένοις ἀνέκαθεν τῇ φύσει τύποις.

Πλάτων, *Μένων* 100 b:

θεία μοῖρα ἡμῖν φαίνεται παραγιγνομένη ἢ ἀρετὴ οἷς παραγίγνεται.

Φαῖδρος 264 c:

Δεῖν πάντα λόγον ὥσπερ ζῶον συνεστάναι.

Φαῖδρος 278 c: Ὅστις ἐν πολιτικοῖς λόγοις νόμους ὀνομάζων συγγράμματα ἔγραψεν.

Φαίδων 100 a: Τὸν ἐν τοῖς λόγοις σκοπούμενον τὰ ὄντα.

Φαίδων 99 c: εἰς τοὺς λόγους καταφυγόντα, ἐν ἐκείνοις σκοπεῖν τῶν ὄντων τὴν ἀλήθειαν.

Περὶ καθηκόντων σ. 1:
ἐλλαμπόμενοι τῇ χάριτι τοῦ κοινού
νόμου
Περὶ καθηκόντων σ. 2:
τοῦ θεοῦ πάντως συναιρομένου τοῖς
ὁρμῶσιν εἰς ταγαθὸν
Περὶ καθηκόντων σ. 2:
τῷ μιμήματι τῶν ἀγαθῶν ἔργων

Νόμων II, 933 d: Λεγέσθω δὴ λόγος ὁδε
νόμος.
Πολιτεία 597d: Ἐπειδὴ περ φύσει γε καὶ
τοῦτο καὶ τᾶλλα πάντα πεποίηκε.
Φαίδων 249e: Πᾶσα μὲν ἀνθρώπου ψυχὴ
τεθέαται τὰ ὄντα.
Γοργίας 482 e: Ὡς τὰ πολλὰ δὲ ταῦτα
ἐναντί' ἀλλήλοις ἐστὶν ἢ τε φύσις καὶ ὁ
νόμος.
Νόμων I, 889 e: καὶ δὴ καὶ τὴν πολι-
τικὴν σμικρὸν τε μέρος εἶναι φασιν κοι-
νωνοῦν φύσει, τέχνῃ δὲ τὸ πολὺ, οὕτω δε
καὶ τὴν νομοθεσίαν πᾶσαν οὐ φύσει, τέ-
χνῃ δέ, ἧς οὐκ ἀληθεῖς εἶναι τὰς θέσεις.
Ἐπινομὶς 975b: οὐ τέχνῃ ἀλλὰ φύσει.
Ἐπινομὶς 991 b: τὸ δ' ἐπὶ τούτοις τέλος,
εἰς θεῖαν γένεσιν ἅμα τὴν τῶν φύσιν ἰτέον,
ὅστις ἀνθρώποις θεὸς ἔδωκεν κατιδεῖν.
Ἐπιστολὴ Η', 355 a: θεὸς δὲ ἀνθρώποις
σώφροσι νόμος.
Πολιτεία 379 c: ὁ θεὸς, ἐπειδὴ ἀγαθός,
πάντων ἂν εἴη αἷτιος.
Πολιτεία 380 c: μὴ πάντων αἷτιον τὸν
θεόν, ἀλλὰ τῶν ἀγαθῶν.
Πολιτεία 597 e: τὸν τοῦ τρίτου ἄρα
γεννήματος ἀπὸ τῆς φύσεως μιμητὴν
καλεῖς.

Εὐρίσκομεν ἐπίσης συχνάκις ἐπαναλαμβανομένους πλατωνικοὺς ὅρους,
ὥς «ἐπιμελεῖσθαι», «ἀσθένεια», «ἔρω», «μανία», «φόβος», «ἀφροσύνη»,
«ἀθειά», «ἀρμόζον», «προσῆκον», «μέτριον», «δεινότης», «φρόνησις» κ.λ.π.

Ὁ Πλατωνισμὸς τοῦ Νικολάου ἐπισημαίνεται ἀργότερον ὑπὸ τοῦ
Δημ. Προκοπίου εἰς τὸ ἔργον του Ἐπιτετμημένη ἀπαρίθμησις τῶν κατὰ
τὸν παρελθόντα αἰῶνα λογίων Γραικῶν, καὶ περὶ τινων ἐν τῷ νῦν αἰῶνι ἀν-
θούτων¹⁵, ὅπου ὁ Νικόλαος χαρακτηρίζεται «ὡς μάλιστα Πλάτωνος
ἐραστής».

15. Ἐκδ. Jo. Alberti Fabricii, *Bibliotheca Graeca* 2, 11, Ἀμβούργο 1722, 6651-53.
Ὁ Δημ. Προκοπίου κατήγετο ἀπὸ τὴν Μοσχόπολιν. Ὑπῆρξεν γραμματεὺς τοῦ Νικο-
λάου, ἐστάλη δὲ ὑπ' αὐτοῦ διὰ νὰ σπουδάσῃ ἱατρικὴν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πάδοβας
καὶ διωρίσθη ἀργότερον ἱατρός τῆς αὐλῆς καὶ παιδαγωγὸς τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντίνου.
Πρβλ. Γ. Ζαβίρα, *Νέα Ἑλλάς, ἥτοι ἐλληνικὸν θέατρον*, ἐκδ. Γ. Κρέμου, Ἀθῆναι 1872,
σ. 264. Τὸ ἔργον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ τὴν πρώτη συνοπτικὴν εἰκόνα τῆς νεωτέ-
ρας ἐλληνικῆς γραμματείας τὸ εἶχεν ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Νικόλαον ὁ γερμανὸς φιλόλογος
Ἰωάννης Ἀλβέρτος Φαβρίκιος, καθηγητὴς τοῦ Παν/μίου τοῦ Ἀμβούργου, διὰ νὰ τὸ

Χαρακτηριστική είναι μία έτερα σημαντική μαρτυρία, διὰ τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας γραμματείας μας εἶναι ἡ πρώτη φορὰ κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκτιμᾶται τὸ ἔργον τοῦ Πλάτωνος καὶ καταβάλλεται προσπάθεια διαδόσεώς του¹⁶. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας εἶναι σχεδὸν καθολικὴ ἡ ἀπουσία τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν προγραμμάτων διδασκαλίας τῶν σχολῶν, καὶ αἱ ἐκδόσεις του ἐξαιρετικῶς σπάνιαι. Αἱ νεώτεραι ἔρευναι ἀναφέρουν ὅτι τὸ 1726 διδάσκεται ὑπὸ τοῦ Γ. Τραπεζουντίου εἰς τὴν Σχολὴν Βουκουρεστίου ὁ *Κρίτων*, τὸ ἐπόμενον δὲ ἔτος διδάσκεται ὑπὸ τοῦ ἰδίου ὁ *Φαίδων*¹⁷. Ἡ πληροφορία ἀναφέρεται εἰς χειρόγραφον¹⁸, τὸ ὁποῖον περιέχει μίαν μετάφρασιν τοῦ *Κρίτωνος* εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν. Εἰς δύο σημειώσεις ἀναφέρεται ὅτι τὸ πλατωνικὸν κείμενον «ἐδιδάχθη εἰς τὸ Βουκουρέστι ὑπὸ τοῦ λογίου καθηγητοῦ Γεωργάκη Τραπεζουντίου». Ὁφείλομεν δὲ νὰ τονίσωμεν ὅτι ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος ἦτο φιλικῶς συνδεδεμένος μετὰ τοῦ Νικολάου καὶ εἶχεν διορισθῇ εἰς τὴν Σχολὴν τῇ ἐπεμβάσει του¹⁹.

Ἡ ἐκτίμησις αὕτη μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὸ νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ Νικόλαος ἦτο γνώστης τῶν φιλοσοφικῶν ρευμάτων τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως, ἡ ὁποία τόσον ἐτίμησε τὸν Πλάτωνα. Πλήρως ἐνημερωμένος εἰς τὰ πνευματικὰ προβλήματα καὶ γεγονότα τῆς ἐποχῆς του, εἶναι βέβαιον ὅτι ἐδέχθη ἀμέσως ἢ ἐμμέσως βαθυτάτην ἐπίδρασιν τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τὴν πνευματικὴν του συγκρότησιν. Ἴσως δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς εἰς καθυστερημένος ἐκπρόσωπος τῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα²⁰.

Ὁ Ἀριστοτέλης δὲν παραμελεῖται ὑπὸ τοῦ Νικολάου. Ἐπανειλημμένως ἀναφέρεται εἰς τὸ ἔργον του, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν ἐνδιαφερόντων του, μολονότι ὑπῆρχον ὅλαι αἱ προϋποθέσεις δι' αὐτό. Ὁ πατήρ του εἶχε κάμει τὰς σπουδὰς του εἰς τὴν Πάδοβαν, ἡ ὁποία ἦτο τὸ κέντρον τῆς νεο-αριστοτελικῆς φιλοσοφίας²¹, ἐπιστρέφων καὶ ἀναλαβὼν διδασκαλίαν εἰς τὴν Πατριαρχικὴν Ἀκαδημίαν, ἐκινήθη εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, ἥτις εἶχεν εἰσαχθῇ ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου Κορυδαλέως εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, ὅτε ὁ τελευταῖος ἀνέλαβεν τὸ 1624 τὴν διεύθυνσιν

συμπεριλάβη εἰς τὴν *Bibliotheca Graeca*, τὴν ὁποίαν ἐξέδιδε. Πρβλ. Ἀγγέλου, *Πλάτωνος Τύχαι*, σ. 65.

16. Ἀγγέλου, ἔ.α. σ. 14, 68.

17. Ὁ *Κρίτων* ἐδιδάχθη τὸ 1726. Ὁ *Φαίδων* τὸ 1727. C. Litzeica, *Catalogul manuscrisurilor grecesti*, Βουκουρέστι 1909, ἀρ. χφφ. 709₂₉ καὶ 480₉, ἀντιστοιχῶς.

18. Bibliothèque de l'Académie roumaine, χφ. ἑλλ. 406.

19. D. Russo, *Studii istorice Greco-Romane*, Βουκουρέστι 1939, 2, 1. σ. 311.

20. Ἀγγέλου, ἔ.α. σ. 76.

21. Tsourkas, ἔ.α. σ. 191-195

ταύτης, κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Λουκάρεως²². Ὁ διδάσκαλος τοῦ Νικολάου, ὁ Ἰάκωβος Μάνος, προήρχετο ἐπίσης ἐκ τοῦ ἀριστοτελικοῦ περιβάλλοντος τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἦτο δὲ γνωστὸς διὰ τὸν ἀριστοτελικὸν φανατισμὸν του²³. Ὁ πατριάρχης Χρυσανθος Νοταρᾶς²⁴, παρὰ τὴν εὐρύτητα τοῦ πνεύματός του, τὴν ὑψηλὴν μόρφωσιν καὶ καλλιέργειάν του, καθὼς καὶ τὴν πλήρη ἐνημέρωσίν του εἰς τὰς νεωτέρας ἐπιστήμας, παρέμεινεν ὁπαδὸς τοῦ νεο-αριστοτελισμοῦ.

Ἀνατραφεὶς καὶ κινούμενος ὁ Νικόλαος ἐντὸς ἐνὸς κλίματος σχολαστικοῦ ἀριστοτελισμοῦ, εἶναι ἀξιοσημεῖωτον ὅτι δὲν κατέληξεν ὁπαδὸς τοῦ Σταγειρίτου φιλοσόφου. Ὅσακις ἀναφέρεται εἰς τὸ ἔργον του, τὸ πράττει προσπαθὼν νὰ διαχωρίσῃ τὰ πλέον κρίσιμα καὶ ἄξια μελέτης καὶ προσοχῆς —κατὰ τὴν γνώμην του— στοιχεῖα τοῦ ἔργου του. Οὕτως, εἰς μίαν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Γεράσιμον, μὲ χρονολογίαν 1712, γράφει ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τὰ ἥθη φιλοσοφῶν καταθέλγει²⁵, εἰς δὲ τὸ ἔργον του *Φιλοθέου Πάρεργα* (σ. 54) ἐπαναλαμβάνει ὅτι:

Ἐν δὲ τῇ Ἀριστοτέλους φιλοσοφίᾳ ἱκανὸν οἶμαι καταδεδαπανῆσθαι μοι χρόνον ἔτι νέῳ ὄντι, ἐν τῇ παρουσίᾳ τε ἡλικίᾳ προθυμότερον ἀνελίττω τὰ περὶ ἡθῶν αὐτῷ γε γεγραμμένα, καὶ τὰ ρητορικά, καὶ μάλιστα τὰ περὶ παθῶν... Ἀναγιγνώσκω δὲ καὶ τὰ πολιτικά τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ περιηγοῦμαι παρ' αὐτῷ τὰ ἐρείπια ὡς ἔπος εἰπεῖν τῶν παλαιῶν πολιτειῶν.

Ὁ Νικόλαος ὅμως εἶχε σαφῆ γνῶσιν ὅχι μόνον τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ καὶ γενικῶς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς καὶ λατινικῆς γραμματείας. Εἰς τὸ ἔργον του *Φιλοθέου Πάρεργα* γράφει:

Προσεδρεῦω δὲ καὶ παραπέμπων ὅση δύναμις μονονουχὶ προσφύομαι ταῖς ἔτι νεαζούσαις, καὶ ἀκηράτους ἀτμοῦς ἀναπνεοῦσαις γοναῖς Ὀμήρου καὶ Πινδάρου, Ἡροδότου τε καὶ Θουκυδίδου, Εὐριπίδου τε καὶ Ξενοφῶντος, ταῖς ἀπὸ ἱερῶν στομίων ἀπὸ τῆς ἐκείνων μεγαλοφυΐας φερομέναις ἀπορροαῖς τρεφόμενος (σελ. 58).

Δεικνύει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὰς βιογραφίας:

22. Tsourkas, ἔ.α., σ. 52.

23. Ὁ Προκοπίου εἰς τὸ ἔργον του *Ἐπιτετμημένη ἀπαρίθμησις*, σ. 798, ἀναφέρει διὰ τὸν Ἰάκωβον Μάνον τὸν Ἀργεῖον: «Φιλόσοφος περιπατητικὸς καὶ τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους δογμάτων καθηγητὴς ἄριστος καὶ ὑπερασπιστὴς ἀνένδοτος».

24. Ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Χρυσανθος Νοταρᾶς, μολονότι ἀνῆκεν εἰς τὸ περιβάλλον τῆς ἐκκλησίας, ὑπῆρξεν εἰς τῶν πλέον προοδευτικῶν κληρικῶν τῆς ἐποχῆς του. Στενὸς συνεργάτης τοῦ Νικολάου συνειργάσθη μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἰασίου, εἰς τὴν δημιουργίαν τυπογραφείου, ὡς καὶ τὴν ἰδρύσιν σχολείων, θεωρῶν ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ κτίζωμεν σχολεῖα εἰ μοναστήρια. Ὁ ρουμάνος ἱστορικὸς καὶ ἐρευνητὴς Ν. Jorga τὸν χαρακτηρίζει ὡς ἓνα «θερμὸν πρόδρομον τοῦ διαφωτισμοῦ» (Ν. Jorga, *Viata uoastra culturala si literara in secolul al XVIII.lea.*, σ. 801).

25. E. Legrand, *Epistolaire grec*, σ. 76.

Ἔχω δὲ πάνυ προθύμως ἀναμανθάνειν τῶν πάλαι φιλοσόφων, βασιλέων τε καὶ στρατηγῶν τὴν κατάστασιν, τὴν ἐν τῷ κοινῷ, καὶ τὴν κατ' οἶκον ἀναστροφὴν, τὰ δόγματα, τὰ ἀξιώματα, τὰ οἷον ἐρύματα ὄντα βίου προσέτι δὲ τὸ ἰσχυρὸν καὶ σαθρὸν τῆς ἐκάστου ψυχῆς, καὶ συνελόντι φᾶναι, ὁλόκληρον τὴν ἰδέαν καὶ τὸν χαρακτήρα, καὶ μάλιστα τὴν ἐντεῦθεν ἔξοδον. Οὐκοῦν ἡδέως ἀνελίττω τοὺς βίους οὓς γραφῇ παραδεδώκασι Διογένης τε ὁ Λαέρτιος, καὶ Κορνήλιος ὁ Νέπως, καὶ ὁ πολυμαθέστατος Πλούταρχος (σ. 59).

Ἡ ἐκτενὴς καὶ ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐκφέρῃ ἐπιτυχεῖς κρίσεις καὶ διὰ τοὺς συγγραφεῖς καὶ διὰ τὰ ἔργα των, ταυτοχρόνως δέ, ἔνεκα τῆς πολυμαθείας του, δύναται νὰ κάμῃ συγκρίσεις μὲ ἕτερα ἔργα, τὰ ὅποια ἔχει μελετήσει.

Καὶ ἐν μὲν τοῖς βίοις τῶν πάλαι φιλοσόφων ἀνευρίσκω πολλὰ θαυμαστά, ἔνια δὲ χαμερπέστερα τοῦ κλέους αὐτῶν, καὶ μάλιστα τισι τῶν ἀποφθεγμάτων οὐ πανυ τοι δοκεῖ μοι ἐπανθεῖν ἢ δέονσα ἀγχίνοια καὶ ἀστειότης, οὐκ ὀλίγα γὰρ τῶν νεωτέρων Ἀράβων τε καὶ Ὀθωμανῶν αὐτῶν πολλῷ εὐφνέστερον καὶ καιριώτερον ἀποτετόξευται (σελ. 59).

Ὅμιλῶν διὰ τὸν Διογένην τὸν Λαέρτιον ἀναφέρει:

Ἔδει δὲ τὸν Λαέρτιον διεξοδικώτερον ἡμῖν διαζωγραφῆσαι τῶν πάλαι σοφῶν τοὺς βίους ἢ καὶ ὥς φιλοτιμούμενος, καὶ τῷ αὐτῷ ἀρεσκούσῃ δόξῃ χαριζόμενος, ἐμνημόνευσε τῶν Ἐπικούρου δογμάτων τὰ πλείω (σ. 59).

Διὰ τὸν Πλούταρχον γράφει:

Ὁ δὲ Πλούταρχος πλατυτέραν μὲν καὶ πολύνουν προτίθεται τοῖς φιλολόγοις τὴν ἀφήγησιν, ἀλλ' ὥς τις τῶν πεπαιδευμένων εὐφυνῶς παρατετήρηκεν, οὐδ' αὐτὸς κατὰ βάθος ἀναπτύσσει τὰς ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς πτυχάς (σ. 59).

Εἰς τὸ ἔργον του *Περὶ γραμμάτων σπουδῆς καὶ βιβλίων ἀναγνώσεως*²⁶, συμβουλεύει καὶ προτρέπει εἰς τὴν μελέτην τῶν βιβλίων, διότι:

Ἡ κατὰ τὸν βίον διαγωγή ἐκ τῆς τῶν βιβλίων ἀναγνώσεως πολλὴν τινα ἀρύεται τὴν ὠφέλειαν, ὅτι ταῖς (ἐν) ἐκείνοις ὑποθήκαις καλῶς ἐφοδιασθέντες, βεβαιότερα κρίσει τοῖς φιλοῦσιν ὁσημέραι προσπίπτειν ὁμιλοῦμεν, καὶ ρουνεχέστερον αὐτὰ διοικοῦμεν (σ. νστ').

Ἀνανεώνει τὴν προτίμησίν του εἰς τὸν Ξενοφῶντα, ἀναφερόμενος εἰς τὸ ἔργον του *Κύρου Παιδεία*, τὴν ὁποίαν:

Μετὰ χεῖρας λαβὼν ἐπιμελῶς αὐτὴν μετελεύσῃ, τὸ μετὰ κάλλους περιττοῦ ἀπέριττον καὶ εὐγενὲς καὶ καθαρὸν τοῦ λόγου στοχαζόμενος, καὶ μετὰ φιλοπονίας πρῶτον μὲν τὰς γλαφυρωτέρας, καὶ εὐσυνέτους σοι τῶν λέξεων, ἔπειτα δὲ τὰς ἀττικὰς φράσεις καὶ τοὺς τρόπους, προσέτι δὲ καὶ τὰς περιγραφάς, καὶ πρὸς ἐκείναις τὰς γνώμας καὶ σοφὰς ὑποθήκας ἐραυίζόμενος, καὶ εἰς ἰδίαν χρῆσιν, ὀπηνίκα δεήσει, ἀποτεθέμενος. Οὐκ ἀγαπήσεις δὲ ἅπαξ ἀναγνῶναι ταύτην τὴν βίβλον, ἀλλὰ πολλάκις ἀναλέξῃ ὅσῳ γὰρ μᾶλλον αὐτῇ ἐπιστήσης τὸν νοῦν, τοσούτῳ πλείονα καρπώσῃ τὴν ὠφέλειαν.

Διὰ θερμῶν λόγων ἀναφέρεται ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν Θουκυδίδην:

Παρὰ Ξενοφῶντος δὲ ὁπωσοῦν ἐθισθέντες τῇ ἀτθίδι διαλέκτῳ, ὅπως καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἄδυστα οἷον εἰπεῖν εἰσέλθωμεν, τῷ Θουκυδίδῃ προσομιλητέον, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς καρτερίας ἐν ἀρχῇ γὰρ καταπλαγέντες τῷ ὕψει καὶ τῇ δεινότητι, λίαν στρυφνὸν αὐτὸν καὶ ὀλίγης ἢ καὶ μηδεμιᾶς ὠφελείας ἔσεσθαι ἡμῖν πρόξενον οἰησόμεθα, ἅτε δὴ ὄντα κεκαλλιεπημένον

26. Βλ. σημ. 5.

καὶ εὐανθῇ, ἀλλὰ γυμνὸν καὶ παντάπασιν ἀκαλλώπιστον· ὅμως, εἴπερ ἐν νῶ θῶμεν τὸν Δημοσθένην ἐπτάκις μεταγράφαντα τὴν Θουκυδίδου συγγραφὴν προθυμότεροι γενησόμεθα πρὸς τὴν μετὰ προσοχῆς ἀνάγνωσιν, ἐξ ἧς καρποὺς οὐκ εὐκαταφρονήτους ἀποίσομεν (σελ. ξ').

Θεωρεῖ τὸν Δημοσθένην ὡς μοναδικὸν πρότυπον διὰ τὴν ρητορικὴν:

Ὅπηνίκα δὲ τὴν ρητορικὴν διδασκόμεθα, πρὸ πάντων τῶ Δημοσθένει σχολάσομεν· καὶ μονοῦ ἐκείνου ξυμψησόμεθα οὐ μόνον γὰρ ἐκ τῆς ἐκείνου πηγῆς τῶν ρητορικῶν ναμάτων ἐμφορησόμεθα, ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτόχθονες τῆς ἀττικῆς γενόμενοι, τὸ ὑμήτιμον μέλι ἐπὶ τῆς γλώσσης συμπνήξομεν (σελ. ξ').

Ὑποστηρίζει ἀκόμη μετ' ἐπιτάσεως ὅτι:

Πλάτων γάρ, Θουκυδίδης, Ξενοφῶν καὶ Δημοσθένης, ἡ ὄντως ἱερὰ τετρακτὺς, πηγαὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώττης ἐμοὶ λογίζονται· ὅθεν οὐδέποτε τούτων ἀπαλλάτεσθαι δεῖ τὸν ἐγκρατῆ γενέσθαι τῆς ἐλληνικῆς γλώττης προθυμούμενον

Ἀλλὰ καὶ τὸν Λουκιανὸν γνωρίζει εἰς βάθος ὁ φαναριώτης ἡγεμὼν, ἐμιμήθη τὴν τεχνοτροπίαν τῶν ἔργων του εἰς τὸν Διάλογον περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὡς τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ Νικολάου. Θεωρεῖ ὅτι ὁ Λουκιανός:

Τῇ εὐτεχνίᾳ τοῦ λόγου κατὰ πόδας ἔπεται Πλάτωνι, οὐ μόνον τῶ διαλογικῶς γράφειν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἄλλην ιδέαν ἐκείνου μιμητῆς φαίνεσθαι βουλόμενος, τῶ χρόνῳ μὲν τι πολὺ τι τοῦ Πλάτωνος ὑστερίζων, καὶ ἐν βαρβαρικῇ χώρᾳ φῦναι λαχὼν οὐκ ἔσχε παντάπασιν ἐξαφανίσαι τῇ φιλοπονίᾳ τὸ ἀμάρτημα τῆς φυλῆς, ὥστε μὴ κατόπιν ἀπολείπεσθαι Πλάτωνος καὶ περὶ τὴν εὐγένειαν τῆς Ἑλλάδος γλώττης. Ἀναγνωστέον τοίνυν ἐκ τῶν τοῦ Λουκιανοῦ ἐκείνους τοὺς λόγους, ὧν αἱ ἐπιγραφαὶ κάτωθεν σημειοῦνται. Ἐνύπνιον, Προμηθεὺς εἰ ἐν λόγοις, Νιγρίνος, Ἐρωτες, Συμπόσιον ἢ Λαπίδαι, Τίμων ἢ μισάνθρωπος, περὶ τῶν ἐπὶ μισθῶ συνόντων καὶ ἀπολογία περὶ αὐτῶν, Περὶ πένθους, Ὅτι οὐ δεῖ πιστεύειν διαβολῇ. Ἐρμότιμος ἢ περὶ αἱρέσεων, Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν, Δημόνακτος βίος, Ὀνειρος ἢ ἀλεκτρύων, Ρητόρων διδάσκαλος, Περὶ τοῦ οἴκου, Πλοῖον ἢ εὐχαί, Χρονικά καὶ ἐπιστολαὶ χρονικά, εἰκόνες, Ὑπὲρ τῶν εἰκόνων, Φιλοψευδῆς ἢ ἀπιστῶν (σ. ξ').

Εἶναι γνώστης τῶν ἔργων τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Αἰσώπου:

Ἀπαξ μετελθὼν τῇ ἀναγνώσει τῶν ἠθικῶν λόγων τοῦ Ἰσοκράτους, ναί μην καὶ τινῶν πανηγυρικῶν, σεαυτὸν ἐπιδώσεις, ἐκλέγων ἅμα τὰ κρείττω καὶ χρησιμώτερα (σελ. νθ'). Πρόσθε δὲ καὶ τοὺς μύθους Αἰσώπου τοῦ Φρυγός, οἱ Σωκράτην ἐκείνον πατέρα αὐτῶν κομπάζουσι, τὸ εὐγενὲς καὶ ἀττικὸν τῆς φράσεως πρὸ τοῖς ἄλλοις ἐπαγόμενοι μάρτυρα (σελ. ξ').

Συχνάκις εἰς τὰ ἔργα του παραπέμπει εἰς πηγάς, αἱ ὁποῖαι εἶναι χρησιμοὶ εἰς αὐτὸν διότι τοῦ παρέχουν «ἱστορίας, μύθους καὶ παροιμίας», διδάσκουν δὲ τὸν «ἐπιστολικὸν χαρακτῆρα»²⁷. Καὶ κατονομάζει Αἰλιανοῦ τὰ ἅπαντα, μᾶλλον δὲ ἢ ποικίλη ἱστορία, Πλουτάρχου τὰ ἅπαντα, μᾶλλον δὲ τὰ ἠθικά, Ἐράσμου παροιμίαι²⁸, Πολυδεύκους Ὀνομαστικόν, Ἐπιστο-

27. Αὐτόθι, σ. ξα'.

28. Ἦτο κάτοχος μιᾶς τῶν σπανιωτέρων ἐκδόσεων τοῦ Ἐράσμου, ἡ ὁποία ἐγένετο εἰς Βασιλείαν τὸ 1559 in folio, ἀπὸ τοῦ οὐμανιστικὸν τυπογραφεῖον τῆς οἰκογενείας

λὰς Ἰσοκράτους, Ἰουλιανοῦ βασιλέως, Φαλάριδος, Λιβανίου, Βασιλείου²⁹.

Ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος, μία τῶν ἰσχυροτέρων πολιτικῶν καὶ πνευματικῶν φυσιογνωμιῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν, ἔδειξεν ἐνωρίτατα δείγματα φιλοσοφικῆς ἐνδιατρίψεως καὶ διὰ τῆς ἐν γένει πολιτείας του ἐβοήθησεν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν καὶ προώθησιν τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως, ἰδιαιτέρως εἰς θέματα φιλοσοφικῆς πολιτικῆς τοποθετήσεως.

Εἰς τὰ ἐκδεδομένα καὶ χειρόγραφα ἔργα του εἶναι φανερὰ τόσον ἡ γνῶσις ὅσον καὶ ἡ ἐπίδρασις τῶν κλασσικῶν ἐλλήνων συγγραφέων, ἰδιαιτέρως —κατὰ πρῶτον κυρίως λόγον— τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν κυριωτέρων ἄλλων μεταγενεστέρων ἐλλήνων φιλοσόφων, ἐκ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέραν θέσιν κατέχει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Ὁ ἴδιος δὲν περιορίζεται εἰς καθαρῶς φιλοσόφους συγγραφεῖς, ἀλλὰ ἡ προσπάθεια τῆς πνευματικῆς συγκροτήσεώς του ἐπεκτείνεται καὶ εἰς ἄλλους κλάδους τῶν γραμμάτων, ὅπως εἰς τὴν ἱστορίαν (Θουκυδίδης, Ξενοφῶν κ.ἄ.), εἰς τὴν ρητορικὴν (Δημοσθένης, κ.ἄ.), εἰς τὴν ἐπιστολογραφίαν, καὶ γενικῶς εἰς κάθε κλάδον τοῦ ἀνθρωπίνου ἐπιστητοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ τὸν καθιστοῦσε ἱκανὸν νὰ ὁλοκληρώσῃ τὴν πνευματικὴν του προσωπικότητα.

Ὁ ἀσχολούμενος σοβαρῶς μὲ τὸ ἔργον τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου, ἐὰν θέλῃ νὰ ὑπείσέλθῃ εἰς συγκεκριμένας λεπτομερείας θὰ πρέπει νὰ ἔχῃ ἀναζητήσει εἰς τὰ ἔργα τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων συγγραφέων τὰ πρῶτα ἐρείσματα τῆς διανοήσεως τοῦ συγγραφέως. Παραλλήλως θὰ πρέπει νὰ ληφθῇ σοβαρῶς ὑφ' ὄψιν ἡ ἐπίδρασις τῆς εὐρωπαϊκῆς μορφώσεως τοῦ πατρὸς Ἀλεξάνδρου, καὶ ἰδιαιτέρως ἡ ἰταλικὴ καὶ γαλλικὴ, ἐπὶ τοῦ υἱοῦ Νικολάου, ὅσον ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὰ τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς φιλοσοφίας. Οὕτω τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον τῆς οἰκογενείας του, καθὼς καὶ τὸ περιβάλλον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐκινήθη, βοηθοῦν τὸν Νικόλαον εἰς τὴν ἀνετον κίνησίν του εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας. Ἡ συνεχὴς ἐνασχόλησίς του μὲ τὰ γράμματα καὶ ἡ ὑψηλὴ γνῶσις καὶ ἡ ἐκτί-

Frobenius. Ἡ πληροφορία παρέχεται ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Νικόλαον Μαυροκορδάτον. Εἰς τὸ βιβλίον, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην του, τοῦ Daniel Georg Morhof, *Polyhistor literarius, philosophicus et practicus*, Lubecae 1714, ὑπάρχει αὐτόγραφος περιθωριακὴ σημείωσις τοῦ Νικολάου: «Rarissima in B(ibliotheca) n(ostra) inter selectis Basileae 1559 in folio». Εἰς τὸ βιβλίον, τὸ ὁποῖον εἶχε βιβλιογραφικὸν χαρακτήρα, ὑπάρχει ἐπίσης αὐτόγραφος σημείωσις τοῦ πρίγκηπος: «Ex libris 10. Nicolai Maurocordati de Scarlatti Principis Valachiae et Moldaviae 1724». Τοῦτο μᾶς ἐπιτρέπει ἐπίσης νὰ χρονολογήσωμεν τὰς σκέψεις καὶ περιθωριακὰς σημειώσεις τοῦ ἡγεμόνος. Ἀνήκουν εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του (1724-1730). Πρβλ. *Symposium L'Époque Phanariote*, 21-25 Octobre 1970, Corneliu Dima-Dragan, *La bibliophilie des Maurocordato*, σ. 213.

29. Αὐτόθι, σ. ξα'.

μησις τῶν ἔργων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος τὸν ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἐπίγνωσιν καὶ κατανόησιν τῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς του καὶ τὸν βοηθοῦν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς πολιτικῆς του καὶ τῶν ιδεῶν, τὰς ὁποίας καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐκφράσῃ διὰ μέσου τῶν ιδίων του ἔργων.

Ἡ ἐπιδίωξις τῆς ἐρεῦνης ταύτης ἦτο νὰ ἀνιχνεύσωμεν, χρησιμοποιοῦντες τὰ κείμενα τοῦ ιδίου τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου, αὐτὰς τὰς πηγὰς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας, αἱ ὁποῖαι ἤσκησαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἔργου του. Ἡ παροῦσα ἐργασία, ὡς καὶ ὁ τίτλος αὐτῆς δηλοῖ, παραμένει «προσπάθεια πρώτης προσεγγίσεως εἰς τὰς πηγὰς τοῦ ἔργου τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου». Ἐλπίζομεν ὅτι εἰς τὸ μέλλον αἱ συνθῆκαι θὰ ἐπιτρέψουν τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἀρξαμένης ἐρεῦνης μας.

À LA RECHERCHE DES SOURCES PHILOSOPHIQUES DANS L'OEUVRE DE NICOLAS MAUROCORDATO

R é s u m é.

Nicolas Maurocordato naquit à Constantinople le 3 mai 1680. Il reçut une instruction et une éducation de plus soignées, sous la direction de ses parents et avec l'aide d'un précepteur célèbre, Jacques d'Argos. Il fut nommé, le 1er juillet 1698, grand interprète de la Porte, et c'est en cette qualité qu'il commença sa carrière politique. Il est le premier grec qui a obtenu le trône dans les principautés danubiennes, en 1709.

Provenant d'une famille dont le niveau spirituel était extrêmement haut, il a montré un grand intérêt pour les lettres. En 1697 il a écrit sa première oeuvre dont le titre est: «Dialogue de la vie et de la mort». Nous avons aussi sa préface placée en tête des «Judaiques», d'Alexandre Maurocordato l'Exaporite, son traité «De officiis», imprimé pour la première fois en 1719, ouvrage qu'il composa en 1716 pendant sa captivité à Karlsburg, son «Dialogue sur l'âme», ses «Loisirs de Philothée»; son ouvrage posthume publié à Venise en 1876 par Economos, avec une préface de Jean Beloudo, intitulé: *Ψόγος νικοτιανῆς*, ouvrage qui paraît avoir déjà été imprimé à Jassy en 1786, ensuite à Vienne en 1800, ses «Parallèles», enfin un ouvrage latin dont le manuscrit est perdu et dont on ignore le titre.

Dans cette étude nous tâchons de prouver l'aspect foncièrement platonicien de son oeuvre en puisant dans sa langue philosophique.

Athènes

E. Abasoglou - Argyropoulou